

بررسی جامعه‌شناختی رمان پریچهر (با تکیه بر پدیده اعتیاد)

مریم‌السادات اسعدی فیروزآبادی* / احمد طحانی**

دریافت مقاله:

۱۳۹۵/۶/۱۰

پذیرش:

۱۳۹۵/۱۲/۸

چکیده

رمان پریچهر رمانی اجتماعی است که در آن نویسنده تحت تأثیر ساختار جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، به خلق اثری می‌پردازد که در آن تصویر اجتماع را می‌توان به نظاره نشست. م. مؤدب‌پور در این رمان، بسیاری از مشکلات زندگی در عصر حاضر را در قالب داستان به تصویر می‌کشد. «اعتیاد» به عنوان یک پدیده و معضل مهم اجتماعی که در شکل‌گیری بسیاری از واقعیت‌های تلخ جامعه مؤثر است، در بسیاری از رمان‌ها حضور دارد. حال آنکه کمتر در این‌گونه آثار به صورت علمی مورد توجه و کاوش قرار گرفته است و این مهم بر عهده جامعه‌شناسی ادبیات است که با کشف روابط و پیوندهای میان جامعه و ادبیات، واقعیات موجود در جامعه را در جهان تخیلی و هنری آثار ادبی بازکاوی کند. در این جستار، بازتاب این پدیده شوم در رمان پریچهر با رویکرد جامعه‌شناسی محتوای اثر ادبی به شیوه توصیفی-تحلیلی بررسی می‌شود و نتایج تحقیق بیانگر آن است که بسیاری از عواملی که کارشناسان به عنوان علل روی آوردن به مصرف مواد مخدر و اعتیاد مطرح می‌کنند و همچنین عوارضی که به عنوان عواقب این امر از آن یاد می‌کنند، در این رمان قابل مشاهده است.

کلیدواژه‌ها: اعتیاد، رمان پریچهر، جامعه‌شناسی محتوا.

مقدمه

هنر و جامعه پیوسته بر روی هم تأثیر متقابل داشته‌اند و ادبیات نیز به عنوان هنر از این قاعده تبعیت می‌کند. رمان به عنوان یک نوع ادبی، نسبت به سایر هنرها از لحاظ محتوا و شکل از پدیده‌های اجتماعی به طور مستقیم‌تری تأثیر می‌پذیرد. (زرافا، ۱۳۶۸: ۹) اصولاً ادبیات به واسطهٔ ماده اصلی آن - یعنی زبان - ذاتاً پدیده‌ای اجتماعی است و اینکه آیا باید به ادبیات به عنوان انعکاس‌دهندهٔ تصویر واقعی از جامعه‌ای که اثر در آن به وجود می‌آید، نگاه کنیم یا خیر. پرسش اصلی و اولیه در پژوهش‌های جامعه‌شناسی ادبیات است. (عسگری حسنگلو، ۱۳۸۷: ۴۴) در واقع، نویسندهٔ رمان، طبقات واقعی جامعه را در اثر خود گزارش می‌کند. بنابراین، ساختار رمان با ساختار جامعه پیوند می‌یابد. (تسلیمی، ۱۳۸۸: ۱۷۶)

ستوده معتقد است محیط ادبی نمی‌تواند از تأثیر محیط اجتماعی برکنار بماند. افکار، ذوق‌ها و اندیشه‌ها، تابع اوضاع اجتماعی است و رابطهٔ نویسنده و شاعر با محیط و جامعه‌اش، نقشی را که ادبیات در جامعه ایفا می‌کند، مشخص می‌سازد. (ستوده، ۱۳۷۸: ۶۷) شفیعی کدکنی نیز بر مسئلهٔ رابطهٔ متن ادبی با شرایط فرهنگی و اجتماعی عصر مؤلف صحنه می‌گذارد و تلاش کسانی را که در حوزهٔ مطالعات اجتماعی آثار ادبی فعالیت می‌کنند را می‌ستاید. (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۰: ۱۷)

یکی از مسائلی که می‌تواند در فضای رمان - های اجتماعی، به عنوان آثاری که مشکلات

جامعه را منعکس می‌کنند، مورد توجه و بررسی قرار گیرد، مسئلهٔ «اعتیاد» است. در رمان پریچهر، نوشته م. مؤدب‌پور، شخصیت‌های مختلفی وجود دارند که به انحای مختلف کم و بیش درگیر مسئلهٔ اعتیادند و رمان بازتابی از واقعیات موجود در جامعه را نشان می‌دهد. پدر پریچهر که معتاد است، دختر ۹ ساله‌اش را به عقد معتاد دیگری در می‌آورد. پریچهر ۹ ساله زیر دست شوهر معتادش روزگار می‌گذارند و مصیبت‌های زیادی را متحمل می‌شود. دیگر شخصیت‌های مهم رمان، مثل «فرهاد» و «هومن» نیز مرتب سیگار می‌کشند. «شهره»، دخترخالهٔ فرهاد حشیش و هروئین مصرف می‌کند و خود پریچهر که شخصیت اصلی داستان است، علاوه بر سیگار، ناخواسته به تریاک اعتیاد پیدا می‌کند.

در این مقاله، پس از گذری بر خلاصه رمان، مسئله اعتیاد، علل و عواقب این بلای خانمان‌سوز، در این رمان اجتماعی بررسی می‌گردد.

چارچوب نظری

به طور کلی در مطالعات جامعه‌شناسی ادبیات، از سه رویکرد عمده می‌توان نام برد. نخست بی توجه به محتوای آثار ادبی به ادبیات به عنوان پدیده‌ای اقتصادی می‌نگرد. اسکارپیت و همکاران او، سردمداران این طریق هستند. دیگری جامعه‌شناسی محتوای ادبی است که با استخراج درون‌مایه‌ها در کتاب‌های ادبی به عنوان اسنادی اجتماعی، تغییر و تحولات جوامع را بررسی می‌کند. در رویکرد سوم، نظریات کسانی چون لوکاج، گلدمن،

که مسائل دوران ما چگونه طرح شده‌اند و چه راه‌حل‌هایی یافته‌اند. وی می‌نویسد: «در بسیاری از موارد، کتاب به راستی عامل شناخت است و درست نیست ادعا شود که نویسنده نمی‌تواند مانند روزنامه‌نگار یا مورخ، اطلاعات ارزشمندی عرضه کند. استعداد نویسنده به او امکان می‌دهد که حال و هوای رویداد یا دوره‌ای را توصیف کند و واقعیتی را دریابد که از عینیت سرد و سطحی گزارش‌های خبری می‌گریزد. بنابراین، اطلاعات، هدف اساسی ادبیات نیست؛ اما از کارکردهای مهم آن است.» (زالامانسکی، ۱۳۸۱: ۳۱۷-۳۱۴) بنابراین، می‌توان گفت که جامعه‌شناسی محتوای محتوا، به آثار ادبی به عنوان سندی اجتماعی می‌نگرد. در این میان، هرچه ساختار اثر ساده‌تر و وجه اجتماعی آن آشکارتر باشد، نتیجه جامعه‌شناختی آن سریع‌تر حاصل می‌شود. (عسکری حسنگلو، ۱۳۸۷: ۵۱) زالامانسکی از «جامعه‌شناسی انواع» سخن به میان می‌آورد. به گفته او از آنجا که فضای فکری و عقیدتی در انواع مختلف ادبی با یکدیگر تفاوت دارد و هر نوع، پاسخ خاص خود را برای مسئله‌ای معین ارائه می‌دهد، لذا بر حسب آنکه با رمان، نمایشنامه یا شعر سر و کار داشته باشیم، پاسخ‌ها متفاوت خواهند بود. (زالامانسکی، ۱۳۸۱: ۳۱۶)

روش پژوهش

روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی و براساس جامعه‌شناسی محتواست. بدین ترتیب که با مطالعه دقیق رمان و استخراج مطالب مربوط به اعتیاد از نظر محتوایی، این موارد دسته‌بندی

باختین و دیگران مطرح می‌شود که آنان با ارتباط دادن میان جهان‌بینی‌های موجود در آثار ادبی به گروه‌ها و طبقات اجتماعی، میان ساختارهای ادبی و اجتماعی ارتباطی متقابل برقرار می‌سازند. (عسکری حسنگلو، ۱۳۸۷: ۶۲)

این پژوهش، براساس جامعه‌شناسی محتوای اثر ادبی، به بررسی بازتاب یکی از معضلات مهم اجتماعی عصر حاضر در رمان پرخواننده پریچهر می‌پردازد. «هانری زالامانسکی»، با این دید، آثار ادبی را بررسی می‌کند. او معتقد است مسئله اساسی آن است که در ابتدا دریابیم چه چیزی برای خواندن به خوانندگان عرضه می‌شود و چه محتوایی به آنان منتقل می‌گردد. زالامانسکی تحقیق در محتوای کتاب‌های ادبی را عاجل‌ترین و ضروری‌ترین وظیفه جامعه‌شناسی ادبیات می‌داند. (زالامانسکی، ۱۳۸۱: ۳۱۳) در این شیوه، محقق جامعه‌شناسی ادبی، به درون‌مایه مطرح‌شده در آثار ادبی همچون وسیله‌ای برای بررسی میزان انعکاس تغییر و تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه توجه می‌کند. (عسکری حسنگلو، ۱۳۸۷: ۵۱) راودراد می‌نویسد: «در ادبیات، این محتواست که قبل از هر چیز می‌درخشد و به نظر می‌آید در حالی که در سایر شاخه‌های هنر این سبک است که ابتدا و بلافاصله به صحنه می‌آید.»

(راودراد، ۱۳۸۲: ۶۹) هدف زالامانسکی آن است که با صورت‌برداری از محتوای آثار و بررسی و رده‌بندی آنها، کامل‌ترین مصالح ممکن را گردآوری کند. او بر این باور است با کنکاش در محتوای نوشته‌های نویسندگان می‌توان دریافت

رمان بازگو می‌کند. (امیرپور و به‌پژوه،
hamshahrionline.ir: ۱۳۸۶/۲/۲۰)

می‌شود و با مراجعه به کتاب‌های معتبری که در
زمینه مواد مخدر و اعتیاد تألیف شده، تحلیل
می‌گردد.

خلاصه رمان پریچهر

فرهاد و هومن که بعد از اتمام تحصیلشان به
کشور برگشته‌اند، بعد از چند روز به حرم
حضرت عبدالعظیم حسنی می‌روند تا هم زیارت
کنند و هم به خاک مادر بزرگ هومن سری بزنند.
در آنجا پیرزنی را می‌بینند که دست‌فروشی
می‌کند. فرهاد تمایل دارد به آن پیرزن کمک کند،
اما مناعت طبع پیرزن مانع می‌شود؛ آن پیرزن
«پریچهر» است. بعد از آشنایی با فرهاد و هومن،
آن زن به دلیل علاقه‌ای که از سوی این دو
می‌بیند، داستان زندگی‌اش را برایشان تعریف
می‌کند. او در خانواده‌ای ثروتمند متولد شده
است. پدرش جزو شخصیت‌های بانفوذی بوده
که به دربار هم رفت و آمد داشته است. پریچهر،
مادرش را در کودکی از دست می‌دهد و پدر او
بعد از فرار کردن همسر اولش (مادر پریچهر) زن
دیگری اختیار می‌کند که البته چندی بعد از او نیز
جدا می‌شود و بعدها به مصرف مواد مخدر روی
می‌آورد و وقتی کاملاً معتاد می‌شود، پریچهر را
که دختری ۹ ساله است، به ازدواج مردی که از
او بسیار بزرگ‌تر است درمی‌آورد. شوهر پریچهر
که «فرج‌الله خان» باشد، کسی است که برای پدر
پریچهر مواد مخدر تهیه می‌کند. پریچهر در خانه
فرج‌الله خان، سختی‌های زیادی می‌کشد. فرج‌الله
برای اینکه هزینه خرید مواد را تأمین کند،
پریچهر را مجبور می‌کند تا با غریبه‌ها نشست و
برخاست کند و به آنها تریاک بدهد. کمی بعد،

پیشینه تحقیق

درباره جامعه‌شناسی ادبیات و نظریه‌های مطرح-
شده در این زمینه، پژوهش‌هایی صورت گرفته
است. از جمله: عسکری حسنگلو در مجله ادب
پژوهی (۱۳۸۷)، «سیر نظریه‌های نقد
جامعه‌شناسی ادبیات» را بررسی کرده است. این
نظریه‌ها در برخی رمان و داستان‌ها مورد تحقیق
و بازکاوی قرار گرفته‌اند. هادوی و تسلیمی،
داستان حاجی‌آقای صادق هدایت را براساس
نظریه بازتاب واقعیت تحلیل کرده‌اند که در مجله
جامعه‌شناسی هنر و ادبیات چاپ شده است.
میثم زارع و جهانگیر صفری، داستان اجاره‌خانه
بزرگ علوی را بر مبنای نظریه جامعه‌شناسی
محتوا بررسی کرده‌اند که مجله مطالعات داستانی
آن رادر سال ۱۳۹۲ به چاپ رسانده است. اما
تاکنون رمان پریچهر از منظر جامعه‌شناسی مورد
توجه قرار نگرفته است.

معرفی نویسنده

م. مؤدب‌پور متولد ۱۳۳۷ش است. اولین کتابش
پریچهر در سال ۱۳۷۸ چاپ شد و تاکنون ده‌ها
بار تجدید چاپ شده است. از دیگر آثار او می-
توان به رمان‌های *یاسمین، یلدا، شیرین، رکسانا* و
گندم اشاره کرد. مؤدب‌پور، پای درد دل دختران
و پسران شکست خورده می‌نشیند و داستان
زندگی آنها را به سبک سنتی عامه‌پسند در قالب

از این عوامل با مشارکت عوامل دیگر و حتی تحت تأثیر آنها، در روی آوردن افراد به اعتیاد و مصرف مواد مخدر دخالت دارند و برخی دیگر به تنهایی این امر را موجب می‌گردند. در ذیل، برخی عوامل فردی که در رمان پریچهر مصادیق آن مشاهده می‌شود، بررسی می‌گردد:

۱-۱. عوامل فردی

۱-۱-۱. ناراحتی‌های عصبی

وضعیت روانی فرد، عامل مهمی در روی آوردن به اعتیاد است. محرومیت‌ها و ناکامی‌ها، فشارهای روانی ایجادشده و همین‌طور عقده‌های سرکوب شده، می‌تواند فرد را به دنبال پناهگاهی برای تسکین آلام خود بکشاند. امروزه ارتباط میان برخی بیماری‌های روانی و اعتیاد مشخص شده است. به طور مثال فردی که از بیماری افسردگی شدید رنج می‌برد یا شخصی که رفتار ضد اجتماعی دارد، در معرض خطر اعتیاد است. عدم توجه به رفع فشارهای عصبی - روحی منجر به انباشته شدن احساس اضطراب و نگرانی دائمی در فرد می‌شود. با بروز این حالت، زمینه استفاده از مواد اعتیادآور برای فرد به وجود می‌آید و این یعنی شروع اعتیاد. (پورانظاری، ۱۳۸۹: ۲۰) آتشین اکثر معتادان را اشخاصی مضطرب و بهانه‌گیر می‌داند. (آتشین، ۱۳۸۰: ۲۳/۳)

آلن کوهن می‌نویسد: «۸۰ درصد از معتادان قبل از آنکه سراغ مواد مخدر رفته و حتی قبل از آنکه اولین بار طعم آنها را چشیده باشند، معمولاً به ناراحتی‌های عصبی یا روانی مبتلا هستند و همین اختلالات عصبی و روانی آنها را به سوی

اوضاع از این هم بدتر می‌شود و فرج‌الله پریچهر را مجبور به برقراری روابط نامشروع با مصرف‌کنندگانی می‌کند که به خانه‌اش رفت و آمد می‌کنند. پریچهر بسیار مقاومت می‌کند، اما با خشونت‌های فرج‌الله خان مجبور می‌شود به خواسته او تن دهد. بعد از مدتی، ماجرا به گوش پدر پریچهر می‌رسد و او دخترش را به خانه خود برمی‌گرداند. وقتی پریچهر به خانه پدری برمی‌گردد، متوجه می‌شود که ناخواسته معتاد شده است. ماجرا را برای یکی از مستخدمان خانه پدری تعریف می‌کند و به کمک او موفق می‌شود تریاک را ترک کند. چندی بعد، پدر پریچهر می‌میرد و با مرگ او و از دست رفتن ثروت خانوادگی، پریچهر که از خانه شوهر دوم هم رانده شده است، به کارهای مختلفی دست می‌زند و بالاخره سر از دست‌فروشی در کنار حرم عبدالعظیم حسنی درمی‌آورد. داستان پریچهر با برگشت فرهاد و هومن از خارج از کشور آغاز می‌شود و در حالی به اتمام می‌رسد که فرهاد تصاویری را که از پریچهر به یادگار گرفته است، در دست دارد و سر خاک فرگل (نامزد خود) نشسته است و به مرگ پریچهر و فرگل می‌اندیشد.

بررسی اعتیاد در رمان پریچهر

۱. علل روی آوردن به مواد مخدر

صاحب‌نظران، علل مختلفی را برای اعتیاد ذکر کرده‌اند که آنها را می‌توان به طور کلی به سه دسته عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی تقسیم کرد. (شورای نویسندگان، ۱۳۸۲: ۵۳-۲۵) برخی

(را) به هوا داد. چشمانش نقش دود رو در هوا می‌کاوید، شاید به دنبال گذشته‌ای گم شده و دود گرفته». (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۳۰) در صحنه دیگری وقتی فرهاد ناراحتی هاله را با شنیدن قصه زندگی هومن و سختی‌هایی که کشیده می‌بیند، سیگار می‌کشد: «هاله با شنیدن این قصه اشک ریخت. من هم سیگار دوّم را روشن کردم». (همان: ۶۴) «تا صبح نخوابیدم و سیگار کشیدم و گریه کردم». (همان: ۵۰۸) «سیگاری روشن کردم، از ناراحتی انگار تب کرده بودم» (همان: ۲۹۳) «اضطراب این لحظه به من هم سرایت کرده بود. پس سیگاری روشن کردم». (همان: ۶۲)

۱-۱-۲. کنجکاوی

گاهی معتادان، حالت‌هایی را که بعد از مصرف مواد به آنها دست می‌دهد، برای دوستان خود تعریف می‌کنند و جوانان با شنیدن این سخنان و آشنایی با این‌گونه مطالب، ترغیب می‌شوند آنچه را شنیده، خوانده یا دیده‌اند، خود شخصاً تجربه کنند و بدین ترتیب، مقدمات آلوده شدن برای آنان فراهم می‌گردد. (کریم‌پور، ۱۳۶۴: ۸۵) شهره، دخترخاله فرهاد، یکی از شخصیت‌های رمان است که حشیش مصرف می‌کند. او موقعی که مورد سرزنش فرهاد قرار می‌گیرد، انگیزه خود را از روی آوردن به مصرف مواد کنجکاوی اعلام می‌دارد: «باور کن نمی‌دونم چرا این کار رو کردم. دلم می‌خواست تجربه کنم. چند تا از دوست‌هام می‌کشند. می‌خوام بدونم چطوریه!» (مؤدب-پور، ۱۳۸۴: ۱۵۸) منیژه دختری است که مواد را برای شهره تهیه می‌کند. او هم در این رمان،

مواد مخدر می‌کشاند. تردیدی نمی‌توان داشت که ریشه اعتیاد این گروه عدم تعادل روانی و عصبی است». (کوهن، ۱۳۷۳: ۱۰۷) در رمان مورد بحث، یکی از شخصیت‌های مطرح و معتاد، پدر پریچهر است. او شخصی خشن و بی‌عاطفه است. گفته‌های پریچهر درباره پدرش، از عدم تعادل روانی وی حکایت می‌کند: «شلاق و صدای کوبیدن دسته شلاق به چکمه، علامت او مدن پدرم بود و زنگ خطری برای اهل خونه!». (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۸۲) «نمی‌دونم اصلاً در دلش عاطفه‌ای بود یا نه! خیلی به این موضوع فکر کردم که این چه جور آدمی بود. بالاخره نفهمیدم». (همان: ۸۵) پدر پریچهر حتی هنگامی که پسرش در استخر خانه غرق می‌شود بسیار خونسرد است و عزاداری را در این خصوص قدغن می‌کند (همان: ۸۶) و زمانی که پشت اسبش به سبب سهل‌انگاری یکی از خدمتکاران در برداشتن زین زخمی می‌شود، شخص خاطی را تا حد مرگ شلاق می‌زند. (همان: ۸۲) او کسی را که در نظافت استخر کوتاهی کرده و تمام برگ‌های درخت را جمع نکرده، مجبور می‌کند برگ‌ها را بخورد! (همان: ۳۳۳)

در قسمت‌های دیگر رمان نیز، می‌بینیم شخصیت‌های دیگر از جمله خود پریچهر، فرهاد و هومن هنگامی که اعصابشان به هم می‌ریزد، برای تسکین خود پی در پی سیگار می‌کشند. پریچهر خاطراتش را تعریف می‌کند و از پستی و بلندی‌های زندگی‌اش می‌گوید و هر جا که دچار ناراحتی عصبی می‌شود، شروع به کشیدن سیگار می‌کند. «بعد پکی محکم به سیگار زد و دودش

اگرچه ابتدا برای لذت بردن است، اما با گذشت زمان به عادت تبدیل می‌شود. (فرجی، ۱۳۹۲: ۸۹) در رمان مورد بحث نیز، مصرف مواد برای ارضای نفس و لذت‌طلبی دیده می‌شود. برخی از شخصیت‌های داستان و در رأس آنها شهره (دخترخاله فرهاد) که بسیار ثروتمند است، شروع به مصرف مواد می‌کند. سیگار و حشیش می‌کشد. در پارتهای آن‌چنانی شرکت می‌کند و... به عنوان مثال، شهره، هومن و فرهاد را به یک مهمانی می‌برد. فرهاد فضای آن مهمانی را این-گونه توصیف می‌کند: «در آپارتمان که باز شد، دود زد بیرون! بوی سیگار و حشیش و عطر و ادکلن و خلاصه همه چیز!» (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۲۶۸)

۱-۱-۴. جهل و سهل‌انگاری

جهل و نادانی یکی دیگر از علل گرفتار شدن در دام مواد مخدر است. به طوری که شماری از افرادی که به اعتیاد کشیده می‌شوند، در آغاز راه هیچ اطلاعی از سرانجام آنچه انجام می‌دهند ندارند. البته شاید بتوان گفت ریشه این جهل، سهل‌انگاری است. سرگلزایی در این مورد می‌نویسد: «الگوی سوم مستعدکننده اعتیاد، الگوی اهمال و سهل‌انگاری است. اغلب افراد معتاد دارای چنین الگویی هستند». (سرگلزایی، ۱۳۸۸: ۱۸) یعنی ابتدا از آنچه انجام می‌دهند بی‌خبرند و وقتی کار از کار گذشت، تازه بیدار می‌شوند.

در فضای این داستان نیز، پریچهر به همین دلیل، یعنی نادانی و سهل‌انگاری به دام اعتیاد می‌افتد؛ چراکه وقتی در فضایی بسته کنار فرج‌الله

دختری کنجکاو معرفی شده است: «شهره-فرهاد، منیژه دختر بدی نیست. فقط خیلی کنجکاو! دوست داره تو هر سوراخی سرک بکشه!» (همان: ۱۶۴)

کنجکاوی، اگرچه ظاهراً دلیل موجهی برای روی آوردن به اعتیاد و مصرف مواد مخدر نیست، اما با نگاهی روان‌شناسانه به شخصیت فرد معتاد، یا کسی که به مصرف مواد روی آورده، می‌توان میزان تأثیر شگرف آن را بررسی کرد. «شخصیت‌های برون‌گرا افرادی کنجکاو و فعال هستند و دوست دارند پیوند فکری و عملی خود را با مجامع گوناگون برقرار سازند و زمانی که در محفل به ظاهر دوستانه تشویق به استعمال مواد مخدر می‌شوند، چون دوست ندارند قطع ارتباط نمایند، خود را هم‌رنگ جماعت وانمود می‌کنند و مواد مخدر را به صورت تفتنی مصرف می‌نمایند.» (حجازی‌فرد، ۱۳۸۳: ۴۶) پژوهش‌های علمی حاکی از آن است که مصرف مواد مخدر غیرقانونی و پرمخاطره، نتیجه رفتارهای ماجراجویانه و کنجکاوی‌های غیرمنطقی است. (ممتازی، ۱۳۸۱: ۴۰)

۱-۱-۳. ارضای نفس و لذت‌طلبی

یکی دیگر از دلایل مصرف مواد تخریب‌کننده، ارضای نفس و لذت‌طلبی است. به طوری که بعضی اشخاص برای رسیدن به اصل لذت به مواد مخدر روی می‌آورند. (حجازی‌فرد، ۱۳۸۳: ۷۰) فرجی، مهمانی‌ها و بساط خوش‌گذرانی را یکی از دلایل گرایش جوانان به مواد مخدر می‌داند. از نظر او، شرکت در این مهمانی‌ها

آلودگی و بیماری است (شورای نویسندگان، ۱۳۸۲: ۳۶) و اعضای چنین خانواده‌هایی به سبب حقارت‌ها و کمبودهای شخصیتی، به شدت تحت تأثیر آسیب‌های اجتماعی قرار می‌گیرند. (همان: ۳۷)

در رمان پریچهر، یکی از شخصیت‌های مطرح رمان، پدر پریچهر است که گرفتار اعتیاد است. او در کودکی مادرش را از دست داده و شاید به همین دلیل، غالباً روحیه‌ای پرخاشگر دارد. او خود نیز زندگی زناشویی موفق‌تری ندارد و همسر نخست خود را که مادر پریچهر است طلاق می‌دهد و بعدها از همسر دوم خود (عالم تاج خانم) نیز جدا می‌شود و سرانجام به اعتیاد روی می‌آورد. پریچهر که محصول چنین خانواده‌ای است، گرفتار همسری معتاد می‌گردد و ناخواسته به این راه کشیده می‌شود.

شخصیت دیگر رمان، هومن دوست فرهاد است که سال‌هاست که پدر و مادرش از هم جدا شده‌اند و با نامادری خود (سوسن خانم) زندگی می‌کند. هومن سیگار مصرف می‌کند. وقتی هومن درباره پدرش حرف می‌زند و از جدایی او از همسر اولش (مادر هومن) سخن می‌گوید. از حال و هوای آن روزهای پدرش این‌گونه یاد می‌کند: «دلم برایش می‌سوزه. یادمه وقتی از مادرم جدا شده بود، تا مدت‌ها یه گوشه می‌نشست و سیگار می‌کشید و مات، به در و دیوار نگاه می‌کرد». (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۷۷) بنابراین، می‌توان آشفتگی‌ها و نابه‌سامانی‌های خانواده را یکی از عوامل مهم در روی آوردن افراد به مصرف مواد مخدر قلمداد کرد. علاوه بر آن، خانواده از جهتی

خان قرار می‌گیرد که مشغول استعمال مواد است، باید این احتمال را بدهد که با استنشاق دود تریاک ممکن است او هم معتاد شود، اما او به این مسئله بی‌توجه است و وقتی متوجه می‌شود که کار از کار گذشته است. پریچهر بعد از بازگشت به خانه پدری، اعتیادش را این‌گونه تشریح می‌کند: «تا به عمارت برسیم صد بار خمیازه کشیدم. آب از دماغم راه افتاده بود. هر شب این موقع پای بساط تریاک می‌نشستم. خمار بودم. گور به گور بشی فرج‌الله!» (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۳۱۹)

۲-۱. عوامل خانوادگی

در یک خانواده سالم همه فعالیت‌ها و امور، منطبق با موازین و معیارهای ارزشی حاکم بر جامعه است و هرگونه خللی که در خانواده به وجود آید، ضربه‌ای بر پیکر آن وارد می‌کند که سلامت اعضای آن را به مخاطره می‌اندازد. (قربان حسینی، ۱۳۶۸: ۱۹۷) تضاد فکری و معنوی میان والدین، کم‌توجهی آنها نسبت به فرزندان، مشاجرات و اختلافات خانوادگی، طلاق و جدایی، فوت یکی از پدر و مادر و... همگی باعث می‌گردد تا کودکان در یک محیط گرم و عاطفی پرورش پیدا نکنند و در آینده با مشکلات عدیده‌ای مواجه گردند. بسیاری از معتادان، علت گرایش خود به مواد مخدر را، وضع آشفته و نابه‌سامان خانواده‌شان در دوران کودکی ذکر کرده‌اند. (کریم‌پور، ۱۳۶۴: ۹۲) خانواده‌ای که روال طبیعی ندارد خود به خود، بستر سالم آن تبدیل به فضای مرده‌ای می‌شود که محصول آن

یکنواختی زندگی و... را از جمله عوامل فرهنگی مؤثر در روی آوردن افراد به اعتیاد دانسته‌اند. (همان: ۵۶-۵۳) در رمان حاضر، پدر و همسر پریچهر شخصیت‌های متدین و مذهبی نیستند. در حالی که پایبندی به مذهب، نیروی بازدارنده‌ای است که فرد را از فساد و آلودگی حفظ کرده، از افتادن در مهلکه‌ها مصون می‌دارد. عرفی شدن مصرف نوعی خاص از مواد مخدر، عامل دیگری است که به شیوع اعتیاد کمک می‌کند. در برخی موارد، مصرف ماده مخدر خاصی در جامعه‌ای چنان گسترش می‌یابد که قبح و نابهنجاری آن به عادت‌های بهنجار و حتی ارزشی تبدیل می‌شود. (همان: ۵۶) در رمان مورد نظر، تأثیر عوامل فرهنگی به روشنی قابل مشاهده است. پریچهر درباره اعتیاد پدرش می‌گوید: «یک سالی شده بود که پدرم تریاکی شده بود. البته تریاک کشیدن در اون زمان جرم نبود. آدم‌های پولدار تریاک می‌کشیدند. عاقله مردی بود که برای پدرم تریاک می‌آورد». (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۱۴۷)

۱-۳-۲. تأثیر روابط دوستان و همسالان

افراد همسال، مخصوصاً در سنین پایین، در شکل‌گیری شخصیت، نگرش و رفتار اجتماعی یکدیگر نقش مؤثری دارند. (حجازی‌فرد، ۱۳۸۳: ۵۱) مصرف‌کنندگان مواد، برای گرفتن تأیید رفتار خود از دوستان، سعی می‌کنند آنان را وادار به همراهی با خود نمایند. (رضوانی و موسوی، ۱۳۸۲: ۳۲) نقش همسالان، به‌ویژه در شروع مصرف سیگار و حشیش بسیار پررنگ است. نوجوانان نیازمند آن هستند که به یک گروه تعلق

دیگر نیز می‌تواند در اعتیاد افراد مؤثر باشد و آن به سبب زندگی اعضای خانواده در کنار یکدیگر است، به طوری که در خانواده‌ای که یکی از اعضای آن گرفتار این معضل است، خود به خود افراد دیگر خانواده در خطر ابتلا به اعتیاد قرار می‌گیرند. کریم‌پور می‌نویسد: «اعتیاد والدین یا یکی از آنها به مواد مخدر در اولادشان این تصور را به وجود می‌آورد که اعتیاد یک عمل معمولی و از خصوصیات افراد کامل و بزرگسال است. وسایل و مواد مخدر معمولاً در اختیار و دسترس آنهاست و با آشنایی که به طرز استعمال آن دارند به سهولت بیشتری به اعتیاد آلوده می‌شوند». (کریم‌پور، ۱۳۶۴: ۹۲-۹۱) همین‌طور، فرد معتاد ممکن است به علل مختلف از جمله جلوگیری از متارکه و جدایی، جلوگیری از نصایح و سرزنش‌های همسر، داشتن همدم و شریک برای مواقع استعمال و... همسر خود را نیز آلوده کند. (همان: ۹۱) در رمان مورد بحث می‌بینیم که پریچهر به سبب زندگی در کنار فرج‌الله ناخواسته معتاد می‌شود.

۱-۳-۳. عوامل اجتماعی

برخی عوامل اجتماعی زمینه‌ساز اعتیاد عبارت‌اند از: عوامل فرهنگی، تأثیر روابط دوستان و همسالان، محل سکونت، عوامل تحصیلی و... (شورای نویسندگان، ۱۳۸۲: ۵۳-۴۱)

۱-۳-۱. عوامل فرهنگی

احساس بیگانگی با ارزش‌ها و اعتقادات، عرفی شدن مصرف مواد مخدر، در دسترس بودن مواد،

داشته باشند و هر چه پیوند آنان با خانواده، مدرسه و اجتماعات سالم کمتر باشد، احتمال پیوند آنان به این گونه گروه‌ها بیشتر است. (همان: ۳۲) در این رمان، هومن که از فضای حاکم بر خانواده خود راضی نیست و از تبعیض‌هایی که در خانواده میان او و خواهر ناتنی‌اش هاله قائل می‌شوند رنج می‌برد، به هنگام دلتنگی‌ها به دوست همسالش فرهاد پناه می‌برد و اوقات بسیاری را با او سپری می‌کند و هر دو با هم سیگار می‌کشند. شخصیت دیگر رمان شهره است که او هم همیشه برای خالی کردن عقده‌های دلش پیش دوستش منیژه می‌رود. (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۱۶۷)

«شهره - منیژه شمع مجلسه! بدون اون مجلس لطفی نداره!» (همان: ۱۶۳) فرهاد، ادامه دوستی صمیمانه با منیژه را به صلاح شهره نمی‌داند: «من صلاح نمی‌دونم تو با این منیژه خانم زیاد گرم بگیری. دختری که بره پارک... علف و حشیش بخره و بین بقیه دوستانش تقسیم کنه، آدم خوبی نمی‌تونه باشه!». (همان: ۱۶۴)

۱-۳-۳. محل سکونت

محل سکونت فرد نیز در گرایش او به مصرف مواد مخدر نقش مؤثری دارد. در مناطق شهری، به سبب روابط اجتماعی سطحی، کاهش روابط صمیمانه و ضعف سیستم کنترل اجتماعی رفتار نسبت به مناطق روستایی، انواع انحرافات از جمله مصرف مواد، بیشتر دیده می‌شود. (شورای نویسندگان، ۱۳۸۲: ۵۱) مهاجرت و زندگی در

شهرهای بزرگ و صنعتی نیز، با همراه شدن با تفاوت ارزش‌ها، کم شدن کارهای بدنی، افزایش فشارهای عصبی و... زمینه بیشتری را برای اعتیاد فراهم می‌آورد. (کریم‌پور، ۱۳۶۴: ۸۹) رمان پریچهر با بازگشت فرهاد و هومن از خارج از کشور آغاز می‌شود. اگرچه این دو در رمان تنها به سیگار اعتیاد دارند؛ اما نمی‌توان نقش زندگی خارج از کشور و پیامدهای آن را در این زمینه نادیده گرفت. در جایی از رمان، پدر هومن به پسرش و فرهاد سیگار تعارف می‌کند؛ ولی آن دو بر نمی‌دارند. پدر هومن می‌گوید: «خودتون رو لوس نکنید! می‌دونم هردوتون می‌کشید. بازم خوبه تو خارج فقط سیگاری شدید!» (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۳۵۸) پریچهر که خود زخم‌خورده اعتیاد همسر است، خواهر خود پریوش را تنها بدان سبب که بعد از ازدواج به شهرستان مهاجرت کرده، خوشبخت‌تر از خود می‌داند: «پریوش، خواهر بزرگ‌ترم رو ده سالگی به مرد سی و چند ساله، شوهر داده بودند. فقط شانسی که آورده بود، اون رو برداشته بود و با خودش به یکی از شهرستان‌ها برده بود». (همان: ۸۴)

۳-۲. عواقب اعتیاد

عوارض عمومی، خانوادگی، شغلی، اقتصادی و اجتماعی را از جمله عواقب مصرف مواد مخدر و اعتیاد دانسته‌اند. (حجازی‌فرد، ۱۳۸۳: ۲۸-۳۱؛ رضوانی و موسوی، ۱۳۸۲: ۴۹-۴۴) در ادامه برخی از آنها که در رمان مورد بحث قابل بازکاوی است، بررسی می‌شود.

۳-۲-۱. عوارض عمومی

از دست دادن سلامتی و مبتلا شدن به انواع بیماری‌های جسمی و روحی، از عوارض عمومی اعتیاد است. (همان: ۲۸-۳۰) هنگامی که انسان معتاد شد کوشش عضوها و دستگاه‌های بدن در حفظ تعادل طبیعی آن دچار مشکل می‌گردد و این امر در دستگاه اعصاب مرکزی و محیطی او اثر تخریبی شدید می‌گذارد، به اندازه‌ای که قطع دارو به عدم تعادل طبیعی دستگاه عصبی و اختلال حاد آن منجر می‌شود. (آفاپورمقدم، ۱۳۵۸: ۲۱)

در رمان مورد بحث، فرهاد که از ماجرای حشیش کشیدن شهره با خبر شده است، به او می‌گوید که حشیش چطور سلول‌های مغز را نابود می‌کند و اوضاع و احوال یکی از دوستانش را تعریف می‌کند که حافظه‌اش دچار اختلال شده است: «می‌دونی حشیش سلول‌های مغز رو از بین می‌بره! من یه دوستی داشتم که مرتب حشیش می‌کشید. یادمه چند سال پیش اومده بوده ایران، نمی‌دونم چطور شد، گیرش نیومده بخره یا قیمت گرون بوده یا هر چیز دیگه! با خودش از خارج، بذر «گراس» آورده بود و کاشته بود. وقتی درست شده بود، به تمام بچه‌های محلشون یکی یه خرده می‌ده. خودش تعریف می‌کرد تا یک هفته بعدش هر کدوم از اون بچه‌ها رو توی خیابون می‌دیده، همه نشئه بودند! خلاصه منظورم به این بود که این رفیق ما، از صبح که بلند می‌شد تا شب که می‌خوابید، مرتب حشیش مصرف می‌کرد. دلم می‌خواست می‌دیدش! آخرین باری که توی خیابون دیدمش، دو تا جمله می‌گفت، سومیش

چرت و پرت! اصلاً تمرکز نداشت. حرفش یادش می‌رفت! باهاش بیست دقیقه صحبت کردم، یه آدرس خونه‌شون رو نتونست به من بده! یعنی می‌خوام بگم که این ماده چه طور سلول‌های مغز رو نابود می‌کنه». (همان: ۱۶۵-۱۶۴)

سوانح و حوادثی که ناخواسته بر اثر استعمال مواد مخدر روی می‌دهد نیز، یکی دیگر از تبعات اعتیاد است که سلامتی فرد معتاد را به خطر می‌اندازد. به طوری که امروزه مسائل ترافیکی ناشی از مصرف مواد مخدر در میان مسائل اجتماعی و بهداشتی، به عنوان یکی از برجسته‌ترین مسائل مطرح است. (فرجاد و همکاران، ۱۳۷۸: ۲۱۰)

در رمان پریچهر نیز شهره، دخترخاله فرهاد بر اثر استعمال حشیش تصادف می‌کند: «فرهاد- شهره چیزی کشیدی؟ به من بگو. شهره که هول شده بود جواب داد: نه! تصادف کردم، کمی ترسیدم. هومن با خنده - پیش قاضی و ملق بازی! حتماً بعد از تصادف، کلی هم گریه کردی که چشمتون اینقدر سرخه! انگار جنس مواد هم بد نبوده؟!» (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۱۵۶-۱۵۵)

۳-۲-۲. عوارض خانوادگی

افرادی که مواد مخدر مصرف می‌کنند، خانواده‌شان از آسیب‌های ناشی از اعتیاد مصون نیستند. مشکلات رفتاری و روانی فرد معتاد، نیاز او به مصرف مداوم مواد و بی‌تفاوتی‌اش نسبت به اعضای خانواده، موجب بروز مشکلات گوناگون می‌شود. (رضوانی و موسوی، ۱۳۸۲: ۴۶) که از جمله آنها می‌توان به خشونت (همسر

و فرزندآزاری) و تزلزل بنیان خانواده و به دنبال آن طلاق و جدایی اشاره کرد. (همان)

۳-۲-۱. خشونت

علاوه بر اثرات مستقیم مصرف مواد مخدر بر بهداشت و سلامت عمومی افراد، این پدیده تا حد زیادی مسئول تغییرات رفتاری است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم منجر به بروز رفتارهای ضد انسانی و ضد اخلاقی می‌شود. (فرجاد و همکاران، ۱۳۷۸: ۲۱۰)

فرجی در این باره می‌نویسد: «مواد مخدر نیروی خود بازدارنده فرد را کاهش می‌دهند و به بروز واکنش‌های نسنجیده منجر می‌شوند. به علاوه، بسیاری از ماده‌های مخدر شخص را تا نقطه ابراز واکنش افراطی در برابر ناکامی‌های کوچک و پیش پا افتاده پیش می‌برند و قابلیت مهار خویشتن را در او خنثی می‌کنند». (فرجی، ۱۳۹۲: ۹۶) اعتیاد، به سه دلیل عمده با خشونت و همسرآزاری در ارتباط است:

۱. برخی مواد تخدیرکننده نوعی مهار گسستگی شیمیایی را در شخص مصرف‌کننده به وجود می‌آورد.

۲. مسمومیت با مواد مخدر، باعث تقویت گیجی، هذیان، توهم و خشونت می‌شود.

۳. ترک مواد و یا محدودیت استفاده از آن، رفتارهای خشونت‌آمیز را در فرد معتاد افزایش می‌دهد. (رضوانی و موسوی، ۱۳۸۲: ۴۷)

در رمان پریچهر، فرج‌الله خان، شخصیتی است که رفتارهای ضدانسانی از خود نشان می‌دهد. او شخصیتی پرخاشگر است و بارها

همسرش پریچهر را کتک می‌زند. به عنوان مثال، وقتی پریچهر از تریاک دادن به مشتری‌های فرج‌الله خان ابراز نارضایتی می‌کند، فرج‌الله بدون کوچک‌ترین صبر و شکیبایی، شروع به کتک زدن او می‌کند. کتک خوردن پریچهر تا آنجا پیش می‌رود که او از درد بیهوش می‌شود. فرج‌الله او را در زیر زمین خانه‌اش می‌اندازد و در را به رویش می‌بندد تا به تصور خودش او را سر عقل بیاورد! (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۲۳۵-۲۳۱) در واقع، رفتارهای فرج‌الله خان، بهترین نمونه رفتارهای ضدانسانی توسط یک فرد معتاد است. «هر بار که اشتباهی مرتکب می‌شدم با انبر داغ به پام می‌زد که هم درد داشت و هم می‌سوخت!». (همان: ۲۲۱) پریچهر از قول همسر معتادش نقل می‌کند: «گفت پاشو برو و گرنه زیر چک و لگد، سیاه و کبودت می‌کنم!». (همان: ۲۳۲)

۳-۲-۲. تزلزل بنیان خانواده و جدایی

یکی از عوارض خانوادگی اعتیاد، متزلزل شدن بنیاد خانواده و طلاق و جدایی است. سوغات اعتیاد برای خانواده، چیزی جز نگرانی و پریشان حالی نیست. خوشی و شادی از خانواده‌های گرفتار این معضل رخت برمی‌بندد و شیرازه زندگی از هم می‌گسلد. از بین رفتن نظم و انضباط و به وجود آمدن هرج و مرج و بی بند و باری، یکی از مهم‌ترین اثرات اعتیاد بر خانواده است که این بی بند و باری، خود زمینه‌ساز فساد می‌شود و فساد، در آخر به طلاق منجر می‌شود. (قربان حسینی، ۱۳۶۸: ۲۶۱)

بزرگ فقر روبه‌رو می‌سازد که آن نیز به نوبه خود، مشکلات عدیده دیگری را موجب می‌شود. فرج‌الله خان شوهر پریچهر به سبب اعتیاد، دچار فقر می‌شود و برای تأمین هزینه‌ها مجبور می‌شود افرادی را به خانه دعوت کند و با همکاری همسرش به بهانه تریاک کشیدن از آنها پول بگیرد. پریچهر وقتی متوجه می‌شود فرج‌الله قصد آزار او را دارد این‌گونه تهدیدش می‌کند: «تا بلند شد که بیاد طرف من و کتکم بزنه بهش گفتم: بی آبرو، آگه دست رو من بلند کنی، میرم تو همون زیر زمین می‌شینم و کار نمی‌کنم تا به خاک سیاه بشینی!» (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۲۳۹) همین‌طور در جایی دیگر، پریچهر در مورد اوضاع و احوال خود به سهراب خان که زیر دست پدرش کار می‌کند می‌گوید: «تقی به زمین انداختم و گفتم به پدرم بگو کلاهش رو بذاره بالاتر! دخترش سفید بخت شده، تریاک دهن مشتری‌ها می‌ذاره!» (همان: ۲۴۲) قهرمان داستان درباره کسب درآمد همسرش از طریق او می‌گوید: «خلاصه دو سه ماهی گذشت، از قبل من کلی کاسب شده بود. همش مواظب بود که مریض نشم تا اون از کاسبیش نیفته». (همان: ۲۳۸)

۳-۲-۳. ضعف پایبندی به اصول اخلاقی و مذهبی و بروز فحشا

پایبندی به اصول اخلاقی و دینی، نیروی بازدارنده‌ای است که فرد را از گرفتار شدن در دام آلودگی‌ها و پلشتی‌ها حفظ می‌کند؛ اما اعتیاد با بی‌قید و لا‌ابالی کردن معتاد، او را در گرداب فساد و فحشا غوطه‌ور می‌سازد. بهنامی می‌نویسد:

پریچهر علت از هم پاشیدن زندگی زناشویی خود را، اعتیاد شوهرش می‌داند. او تعریف می‌کند که چطور زیاد شدن مصرف فرج‌الله خان باعث می‌شود که او به فساد کشیده شود. همسرش برای تأمین هزینه‌های اعتیادش، غریبه‌هایی را با خودش به خانه می‌آورد و پریچهر را مجبور می‌کند که به آنها تریاک بدهد. این ماجرا چندبار تکرار می‌شود، تا وضع از این هم بدتر می‌شود. غریبه‌هایی که با فرج‌الله خان به خانه می‌آیند بعد از مصرف تریاک حال خودشان را نمی‌فهمند و دست به کاری می‌زنند که نباید! پریچهر که از این اوضاع خسته شده است، چند بار سعی می‌کند که با رفتار فرج‌الله خان مقابله کند، اما موفق نمی‌شود. تا اینکه بالاخره تحملش به پایان می‌رسد: «از چند روز پیش تصمیم خودم رو گرفته بودم. برای چی باید این مرتیکه عملی رو تحمل می‌کردم؟ دیگه زده بودم به سیم آخر. هرچه بادابادا! آخرش این بود که طلاقم می‌داد و برمی‌گشتم خونه پدری. گیرم یه کتک هم از پدرم می‌خوردم. شرف داشت به این زندگی!» (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۲۳۳)

۳-۲-۳. عوارض اجتماعی

فقر، سرقت، ضعف پایبندی به اصول اخلاقی و مذهبی، فحشا و غیره از جمله عواقب اجتماعی پدیده اعتیاد است. (حجازی‌فرد، ۱۳۸۳: ۳۱؛ رضوانی و موسوی، ۱۳۸۲: ۴۷)

۳-۲-۳-۱. فقر

از دست دادن شغل و پرداخت هزینه‌های گزاف برای تهیه مواد مخدر، فرد معتاد را با مشکل

«هر چقدر فردی به قواعد و قوانین پایبندی بیشتری داشته باشد، به پاک بودن و سالم زندگی کردن هم پایبندتر است». (بهنامی، ۱۳۹۰: ۴۲) برعکس هر چقدر پایبندی فرد به قوانین کمتر باشد، از زندگی سالم دورتر است و می‌تواند باعث بروز مشکلات متعددی برای خود و جامعه گردد. واضح است شخصی که گرفتار اعتیاد است، علاوه بر آنکه خود به فساد و فحشا دست می‌زند، اطرافیان خود را نیز به این ورطه می‌کشاند.

در رمان مورد بحث، فرج‌الله خان به دلیل اعتیادش، اصول اخلاقی و دینی را نادیده می‌گیرد. پریچهر در این مورد می‌گوید: «یه شب که به خونه برگشت، دوباره یه مرد دیگرم با خودش آورد. اومد پیش من و گفت بلایی که چند وقت پیش سرت آوردم که یادت نرفته؟ این یارو رو مثل آدم میری، بهش تریاک میدی بکشه. وای به حالت اگه ساز مخالف کوک کنی!» (مؤدب‌پور، ۱۳۷۸: ۲۳۷) و پریچهر که دیگر توان سرپیچی و مقابله با همسرش را در خود نمی‌بیند، مجبور می‌شود تسلیم گردد. «باز هم جوابشو ندادم. سرم رو انداختم پایین و رفتم تو اتاق مهمون‌خونه. حقیقت دیگه جون کتک خوردن و بی آب و غذا در زیر زمین افتادن را نداشتم. دیگه برام فرقی هم نمی‌کرد، از اینجا رونده و از اونجا مونده شده بودم. وقتی پدرم، اون‌طوری بود، شوهرم این طوری، چه عیب داشت که من هم اون‌جوری بشم! رفتم تو اتاق و نشستم و با اکراه یه بست چسبوندم رو وافور. واسم دیگه هیچی فرق نمی‌کرد. از این زندگی کثافت خسته بودم. یارو

چند تا بست که کشید، کله‌اش گرم شد و مثل یه حیوون شد! دیگه یادش رفت که کجاست و واسه چی اونجا مونده. بی شرف حال خودش را نمی‌فهمید و اصلاً حالیش نبود چی کار داره می‌کنه!». (همان) بنابراین، عدم توجه به اصول دینی و اخلاقی که خود از عواقب اعتیاد است، موجبات بروز فحشا را فراهم می‌آورد. در این رمان، پریچهر توضیح می‌دهد که فرج‌الله خان که با مصرف زیاد مواد مخدر غیرتش را از دست داده، چگونه از پشت شیشه، همسرش را با مرد غریبه تماشا می‌کند: «یه دفعه چشمم به فرج‌الله افتاد که از پشت شیشه، داره منو نگاه می‌کنه. اونقدر ازش متنفر شدم که جای عصبانیت، حال تهوع بهم دست داد» (مؤدب‌پور، ۱۳۸۴: ۲۳۸) و وقتی پریچهر شوهرش را سرزنش می‌کند: «گفتم آخه مرد، مگه تو شرف و غیرت نداری؟» (همان: ۲۴۱) در پاسخ می‌گوید: «من خیلی وقته که این چیزها رو به این منقل و وافور فروختم». (همان)

بحث و نتیجه‌گیری

اعتیاد به عنوان یک پدیده شوم اجتماعی که فرد و جامعه از آسیب‌ها و صدمات آن مصون نیستند، در بسیاری از رمان‌ها حضور دارد و در رمان مورد بحث، کانون اصلی وقایع و رویدادهاست. کارشناسان، علل روی آوردن افراد به این امر را به عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی تقسیم کرده‌اند. در رمان پریچهر، هریک از این عوامل به نوعی در روی آوردن شخصیت‌های رمان به مصرف مواد مخدر و در نتیجه مبتلا شدن به اعتیاد نقش دارند. گاهی، این عوامل به تنهایی و

بهنامی، علی‌رضا (۱۳۹۰). *رهایی (روان‌درمانی اعتیاد)*. شیراز: نوید شیراز.

پورانتظاری زارچ، محمد (۱۳۸۹). *از اعتیاد تا رهایی*. یزد: انتشارات تیک.

تسلیمی، علی (بهار و تابستان ۱۳۸۸). «تحلیل سه قطره خون با رویکرد جامعه‌شناسی ساخت‌گرا». *مجله ادب پژوهی*. شماره ۷ و ۸. صص ۱۸۸-۱۷۱.

حجازی‌فرد، محمود (۱۳۸۳). *آنچه والدین درباره اعتیاد باید بدانند*. یزد: انتشارات علم نوین.

راودراد، اعظم (۱۳۸۲). *نظریه‌های جامعه‌شناسی هنر و ادبیات*. چاپ اول. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

رضوانی، محمدرضا؛ موسوی، کمال (۱۳۸۲). *مروری دوباره بر اعتیاد*. چاپ اول. سمنان: آبرخ.

زالامانسکی، هانری (۱۳۸۱). *بررسی محتواها، مرحله‌ای اساسی در جامعه‌شناسی ادبیات معاصر*. ترجمه محمدجعفر پوینده. درآمدهای *بر جامعه‌شناسی ادبیات*. چاپ اول. تهران: چشمه. صص ۳۲۲-۳۰۹.

زارفا، میشل (۱۳۶۸). *جامعه‌شناسی ادبیات داستانی: رمان و واقعیت اجتماعی*. ترجمه نسرین پروینی. تهران: فروغی.

ستوده، هدایت‌ا... (۱۳۷۸). *جامعه‌شناسی در ادبیات فارسی*. چاپ اول. تهران: آوای نور.

سرگلزایی، محمدرضا (۱۳۸۸). *اعتیاد؛ از سبب-شناسی تا درمان*. تهران: نشر قطره.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۰). *موسیقی شعر*. تهران: آگاه.

اکثراً با کمک یکدیگر، راه را برای آلوده شدن فرد هموار می‌سازند. همچنین، آنچه توسط صاحب‌نظران به عنوان عواقب اعتیاد مطرح شده است: عوارض عمومی (از دست دادن سلامتی و ابتلا به انواع بیماری‌ها، بروز سوانح و...); عوارض خانوادگی (خشونت، تزلزل بنیان خانواده، جدایی و...); عوارض اجتماعی (فقر، ضعف پایبندی به اصول اخلاقی و مذهبی و بروز فحشا و...) می‌توان کاملاً آنها را در شخصیت‌های رمان و ماجراهایی که برایشان اتفاق می‌افتد، مشاهده کرد. بنابراین، م. مؤدب‌پور با تمرکز بر یک مسئله اجتماعی و بیان علل و عوامل و آسیب‌های ناشی از آن در قالب رمان، در واقع تصویری از جامعه زمانه خود و درگیری خانواده‌ها با یک پدیده شوم را به تماشا گذاشته که تحلیل محتوای مطالب ارائه شده توسط او در این زمینه، با آنچه کارشناسان اعتیاد در کتاب‌های خود ذکر کرده‌اند مطابقت دارد.

منابع

امیرپور، مهدی؛ به‌پژوه، علی (۱۳۸۶). *ادبیات عامه پسند: جایی که پیاده‌روها تمام می‌شود*.
<http://www.hamshahronline.ir>
۱۳۸۶/۲/۲۰

آتشین، شعله (۱۳۸۰). *ما، اعتیاد، جامعه*. چاپ اول. تهران: گوهر منظوم.

آقاپورمقدم، سیدرضا (۱۳۵۸). *اعتیاد خو گرفتن به تریاک و فراورده‌های آن و سیگار*. تهران: گیل.

- شورای نویسندگان (۱۳۸۲). *اعتیاد؛ پیشگیری یا درمان*. چاپ دوم. یزد: نیکو روش با همکاری دبیرخانه کمیسیون پیشگیری از اعتیاد استان یزد.
- عسگری حسنکلو، عسگر (زمستان و بهار ۱۳۸۷). «سیر نظریه‌های نقد جامعه‌شناختی ادبیات». *مجله ادب‌پژوهی*. شماره چهارم. صص ۴۳-۶۴.
- فرجاد، محمدحسین؛ بهروش، هما؛ وجدی، زهره (۱۳۷۸). *اعتیاد*. چاپ سوم. تهران: انتشارات بدر.
- فرجی، مرجان (۱۳۹۲). *اعتیاد و ترک آن به زبان ساده*. تهران: رشد.
- قربان حسینی، علی‌اصغر (۱۳۶۸). *پژوهشی نو در مواد مخدر و اعتیاد*. تهران: امیرکبیر.
- کریم‌پور، صادق (۱۳۶۴). *روان‌شناسی اعتیاد*. چاپ اول. تهران: امیرکبیر.
- کوهن، آلن (۱۳۷۳). *فرهنگ مواد مخدر*. تهران: نشر سعید محبتی.
- مؤدب‌پور، م. (۱۳۸۴). *پریچهر*. چاپ بیستم. تهران: نسل نواندیش.
- ممتازی، سعید (۱۳۸۱). *خانواده و اعتیاد*. زنجان: مهدیس.

